МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему:

«ПОЛІТИКА «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ»

Виконав: студент 4 курсу, групи IstP2-B22
спеціальності 014 Середня освіта (Історія та правознавство)
Борщ Максим Андрійович

Науковий керівник
Доктор історичних наук, професор
Брехуненко Віктор Анатолійович

Резензент:

Кам'янець-Подільський 2026

ЗМІСТ

Розділ 1. Теоретико-методичні основи викладання теми «холодної війни».....7

1.1. Особливості висвітлення протиріч між СРСР та США у шкільних підручниках.....7

2.1. Формування уявлення про два блоки: Західний і Східний у навчальному процесі.....11

Розділ 2. Методика вивчення основних подій і процесів «холодної війни».....17

2.1. Викладання теми гонки озброєнь і космічного суперництва.....17

2.2. Вивчення військово-політичних союзів (НАТО та Варшавський договір).....22

Розділ 3. Методичні підходи до вивчення завершення «холодної війни».....28

3.1. Викладання теми «перебудови» в СРСР.....28

3.2. Розпад соціалістичного блоку та завершення протистояння.....33

Висновки.....43

Список використаної літератури.....46

ВСТУП

Актуальність теми: Актуальність теми визначається її ключовою роллю у шкільному курсі всесвітньої історії: "холодна війна" - це репрезентація складного комплексу політичних, ідеологічних та військово-стратегічних процесів другої половини XX століття, наслідки яких помітні й сьогодні. Для України, яка функціонує в умовах тривалих безпекових викликів, вивчення цієї теми має не лише пізнавальне, а й світоглядне значення, формує в учнів цілісне розуміння закономірностей міжнародних конфліктів та ролі ідеологічної опозиції у глобальній взаємодії.

Актуальність дослідження також визначається необхідністю вдосконалення методики викладання теми. Її концептуальна складність вимагає від вчителя залучення інноваційних педагогічних стратегій: інтерактивних технологій навчання, проблемно-дослідницьких методів та використання різноманітних історичних джерел. Особливого значення набуває реалізація компетентнісного підходу, який орієнтований на розвиток громадянських, інформаційно-комунікаційних та соціальних компетенцій, критичних аналітичних навичок та вміння аргументовано висловлювати свою позицію.

Зв’язок дослідження з науковими програмами, темами, планами: Це дослідження було проведено на основі вимог Державного стандарту базової середньої освіти України та навчальних програм з всесвітньої історії для закладів загальної середньої освіти.

Робота пов'язана з реалізацією концепції Нової української школи (НУШ), яка передбачає впровадження компетентнісного підходу до освітнього процесу. Тема дослідження відповідає пріоритетним напрямкам розвитку історичної освіти, визначеним Міністерством освіти і науки України.

Мета роботи: на основі аналізу наукової літератури, чинних навчальних програм і підручників теоретично обґрунтувати та розробити ефективні методичні підходи до викладання теми "холодної війни" у шкільному курсі всесвітньої історії, спрямовані на формування історичного мислення, розвиток критичного аналізу та реалізацію компетентнісного підходу в закладах загальної середньої освіти.

Об’єкт дослідження: Об'єктом дослідження є процес вивчення теми "холодної війни" у шкільному курсі історії як цілісне педагогічне явище, що охоплює змістовий, організаційний та методичний компоненти навчання. Йдеться про системну діяльність учителя й учнів, спрямовану на засвоєння знань про події та процеси періоду "холодної війни", формування історичного мислення, розвиток аналітичних умінь і ціннісних орієнтацій. У межах об'єкта розглядається зміст навчального матеріалу, представлений у чинних програмах і підручниках, а також специфіка організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Аналізується використання різних форм і методів навчання, а також засобів - історичних джерел, картографічних матеріалів, візуальних ресурсів і цифрових технологій. Таким чином, процес вивчення теми розглядається як багатовимірна педагогічна система, спрямована на досягнення освітніх результатів відповідно до вимог компетентнісного підходу.

Предмет дослідження: Предметом дослідження є методичні підходи, форми, методи та засоби викладання теми "холодної війни" у закладах загальної середньої освіти. Аналізуються традиційний, компетентнісний, проблемний, інтерактивний та дослідницький підходи, а також специфіка організації різних форм навчання - уроку, семінару, дискусії, проєктної діяльності.

Мета дослідження: у здійснені мною кваліфікаційної роботи, а саме комплексне теоретико-методичне дослідження особливостей викладання теми "холодної війни" у шкільному курсі історії.

Методологічна основа дочлідження: Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових, історичних та педагогічних підходів [40, с. 142] - системного, компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого. У роботі застосовано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення, історико-порівняльний метод, а також педагогічні методи спостереження, контент-аналізу та вивчення педагогічного досвіду. Теоретичною базою слугують положення сучасної дидактики, концепції історичної освіти та нормативні документи, що регламентують організацію навчального процесу в закладах загальної середньої освіти України.

Хронологічні межі роботи: охоплюють 1945-1991 рр. - від завершення Другої світової війни, коли сформувалися передумови біполярного протистояння між США та СРСР, до розпаду Радянського Союзу та ліквідації соціалістичного блоку. У контексті методичного аспекту роботи також враховується сучасний етап (кінець XX - початок XXI ст.), упродовж якого відбувається наукове осмислення подій «холодної війни» та трансформація підходів до її викладання у шкільному курсі історії.

Наукова новизна дослідження: Наукова новизна дослідження полягає у систематизації методичних підходів до викладання теми "холодної війни" в умовах компетентнісної моделі навчання. Уточнено дидактичний потенціал традиційного, проблемно-пошукового, інтерактивного та дослідницького підходів; обґрунтовано доцільність інтеграції історичних джерел, візуальних матеріалів та ІКТ для розвитку критичного мислення учнів і застосування міжпредметних зв'язків; удосконалено підходи до структурування навчального матеріалу з урахуванням вікових особливостей школярів.

Практичне значення: Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його результатів учителями історії під час

підготовки уроків, семінарів та інтерактивних занять з теми "холодної війни", розробки дидактичних матеріалів і навчально-методичних комплексів. Практичну цінність становлять рекомендації щодо використання історичних джерел, візуальних матеріалів та ІКТ для активізації пізнавальної діяльності учнів і формування стійких історичних компетентностей.

Структура роботи: Структура роботи зумовлена логікою розкриття теми та поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів (кожен містить два підрозділи), висновків і списку використаних джерел. У вступі обґрунтовано актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету, методологічну основу та наукову новизну. Перший розділ розкриває теоретико-методичні основи викладання теми. Другий присвячений методиці вивчення основних подій "холодної війни" - гонки озброєнь, космічного суперництва та діяльності військово-політичних блоків. Третій досліджує методичні особливості викладання завершального етапу - політики "перебудови" та розпаду соціалістичного блоку. У висновках узагальнено результати й сформульовано практичні рекомендації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ».

1.1. Особливості висвітлення протиріч між СРСР та США у шкільних підручниках.

На сьогодні, наукове трактування "холодної війни" у вітчизняних підручниках пройшло еволюцію від монолітного ідеологічного викладу до мультиперспективного, комплексного аналізу міжнародних відносин. О. І. Пометун у своїх дослідженнях підкреслює [39, с. 73], що сучасний підручник історії повинен бути не просто збірником фактів, а складним дидактичним інструментом, який сприяє формуванню історичної пам'яті і критичного мислення.

Аналіз підручників всесвітньої історії для 11 класу (автори О. Гісем, О. Пометун, І. Щупак) [22, с. 205] дозволяє виділити кілька основних ліній розкриття протиріччя між наддержавами. По-перше, конфлікт СРСР і США представляється як "ідеологічний антагонізм". Автори підкреслюють боротьбу між двома месіанськими проектами світового порядку: американським лібералізмом і радянським комунізмом. У підручниках І. Я. Щупака [22, с. 210] цей аспект доповнений аналізом "Довгої телеграми" У. Черчилля, що дозволяє відстежити виникнення взаємної недовіри. По-друге, багато уваги приділяється геополітичному аспекту впливу, де Східна Європа та країни "третього світу" стають плацдармом для експансії. У підручнику О. В. Гіссема [22, с. 205] чітко представлена думка про те, що "холодна війна" була станом "ні миру, ні війни". Пряме військове протистояння змінювалось локальними конфліктами та психологічним тиском. Таке тлумачення співвідноситься з науковою позицією Дж. Л. Геддіса [42, с. 55], який визначає цей період як "тривалий мир" завдяки ядерній зброї та стримуванню.

"Чи могла відбутися "холодна війна" інакше?", "Хто винен у розколі світу?" питання такого роду розглядає Державний стандарт базової середньої освіти у вимогах до підручників [40, с. 142]. Вони базуються на концепції "історичного мислення" С. Вайнбурга [42, с. 60], згідно з якою учні повинні уміти працювати з різними версіями подій минулого. Особливе місце тут займає робота з візуальними матеріалами: учні аналізують карикатури з радянських та американських журналів.

Підручник таким чином слугує містком між науковою аудиторією та учнем, доступно "перекладаючи" складні терміни "узурпації імперією" (за М. Леффлером [42, с. 78]) до рівня сприйняття вчня, але не жертвуючи при цьому точністю викладу причинно-наслідкових зв’язків великої гри на глобальному рівні. За результатами досліджень, зокрема матеріалами педагогічних збірників, створення післявійського світового порядку відбувалося в рамкках Системи Ялти-Потсдаму відкрито нову модель міжнародних відносин та вирішено, як супердержави взаємодіятимуть між собою. Зазначається, що саме суперечності між СРСР і США стали фундаментом для розвитку цієї системи і зміни її згодом. В підручниках простежується тенденція до представлення причин "холодної війни" з різних боків. Учням пропонується розбиратися в різних інтерпретаціях події, що відповідає сучасним історим дісцентам і сприяє розвитку критичного мислення. Цей метод дає змогу відійти від чітких, однозначних оцінок і формує навички самостійного аналізу історичних процесів.

Особливо наголошується на значенні історичних джерел [9, с. 55]. У підручниках подано різноманітні документи, виступи політичних діячів, статистичні дані та наочні матеріали. Опрацювання матеріалів допомагає формувати історичну компетентність студентів та розвивати навички критичного аналізу інформації.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій значно розширює можливості викладання теми [11, с. 71]. Використання

інтерактивних ресурсів, мультимедійних презентацій та відеоматеріалів робить навчальний процес більш ефективним та доступним.

При викладанні історії в темі "холодна війна" слід керуватися дидактичними принципами, закладеними Я. А. Коменським принципи [33, с. 51] наочності, систематичності, ускладненості і доступності. Ці принципи викладання є тим фундаментом, на якому можна більш ефективно засвоювати складні процеси міжнародних відносин другої половини двадцятого століття. Холодна війна була складним явищем, у ній переплітались політичні, економічні, військові, ідеологічні та культурні аспекти світового розвитку, і тому виклад теми вимагає чіткого логічного викладу і поетапного формування історичних уявлень учнів. Вивчаючи її, потрібно не тільки розповідати історію, але і розвивати у учнів вміння аналізувати міжнародні відносини, оцінювати історичні події, зіставляти минуле з сучасним.

Принцип наочності, закладений Ян Амос Коменським, полягає [33, с. 51] у застосуванні різних видів наочності до викладу навчального предмету. При вивченні "Холодної війни" це мають бути історичні карти, схеми міжнародних відносин, хронологічні таблиці, статистичні дані, інфографіка, фото- і відеодокументи. Вони дозволяють студентам краще уявити собі масштаб загального суперництва СРСР і США, простежити формування двополярної світової системи, зрозуміти геополітичні зміни і логіку міжнародних відносин у другій половині XX століття. Особливо можуть бути корисні карти, які дозволяють візуалізувати розділ світу на Західний і Східний блоки, розподіл сфер впливу наддержав, створення військово-політичних союзів і виникнення локальних конфліктів.

Не менш важливим є принцип системності та послідовності [33, с. 55], згідно з яким навчальний матеріал має бути представлений у логічному зв'язку та поступовому ускладненні. У процесі вивчення теми "Холодна війна" учні спочатку дізнаються про передумови виникнення

міжнародного протистояння після Другої світової війни, потім аналізують процес формування біполярної світової системи, вивчають основні міжнародні конфлікти, гонку озброєнь, діяльність військово-політичних блоків, а завершальним етапом є вивчення причин завершення "Холодної війни" та її наслідків для сучасного світу. Така логіка побудови навчального матеріалу допомагає сформувати цілісне уявлення про міжнародні процеси та зрозуміти взаємозалежність історичних подій.

Принцип доступності [33, с. 57] вимагає адаптації складного історичного матеріалу до вікових та інтелектуальних особливостей студентів. Це особливо важливо в контексті теми "холодної війни", оскільки велика кількість понять і процесів є досить абстрактними і складними для розуміння. Термін "біполярний світ", "політика стрімування", "геополітика", "гонка озброєнь", "ядерний паритет" або "ідеологічне протистояння" потребують не лише пояснення, але й поступового осмислення на конкретних історичних прикладах. Тому сучасна методика викладання історії передбачає використання проблемних ситуацій, дискусій, рольових ігор, інтерактивних технологій, які дають можливість представити складний матеріал у більш доступному й зрозумілому вигляді для учнів.

У цьому контексті важливого значення набуває теорія "зони найближчого розвитку" Льва Виготського [32, с. 58]. Відповідно до цієї концепції навчання має бути організоване так, щоб учні не просто відтворювали готові знання, а обов'язково переходили до самостійного аналізу та інтерпретації історичних подій. Учитель у цьому процесі виступає як організатор пізнавальної діяльності, направляючи учнів до формування власних висновків через роботу з історичними джерелами, аналізує документи, дискусії та дослідницькі завдання. Саме такий підхід допомагає розвивати критичне мислення та історичну компетентність.

Проблемне навчання відіграє особливу роль у вивченні теми [37, с. 44] "холодна війна". Розробка дискусійних запитань [37, с. 44] (наприклад, "Чи була "холодна війна" неминуча?", "Хто відповідальний за початок міжнародного протистояння?", "Чи забезпечила біполярна міжнародна система міжнародну стабільність?" тощо) активізує пізнавальну активність учнів, формує вміння аналізувати різноманітні історичні інтерпретації. Важливо, що учні не підтримують готові відповіді, а вчаться аргументовано відстоювати власну позицію, спираючись на історичні факти та джерела.

Методика викладання новітньої історії також орієнтується на компетентнісний підхід [29, с. 33], який вважає, що основною метою навчання є не лише набуття знань, а й формування ключових компетентностей. Під час вивчення теми "Холодна війна" студенти набувають навичок роботи з історичними джерелами, аналізу міжнародних процесів, оцінки політичних рішень та формування власного ставлення до історичних подій. Розвиток громадянської компетентності є частиною

2.1. Формування уявлення про два блоки: Західний і Східний у навчальному процесі.

Одним із найскладніших завдань методики навчання історії є формування цільового уявлення про біполярну архітектуру світу, після чого воно потребує від учнів високого рівня абстрактного мислення, здатності до системного аналізу, встановлення складних причинно-наслідкових зв’язків між міжнародними подіями. При вивченні теми «холодної війни» учні мають не лише засвоїти окремі історичні факти, а й усвідомити механізми функціонування глобальної системи міжнародних відносин другої половини ХХ ст. Сучасний методичний підхід базується на розроблених Костянтином Бахановим принципах [4, с. 56] інноваційного навчання, які передбачають відмову від репродуктивного засвоєння знань на користь активної пізнавальної та дослідницької

діяльності студентів. Такий підхід орієнтує навчальний процес на формування історичної компетентності, критичного мислення та вміння самостійно аналізувати міжнародні процеси. Формування концепції [4, с. 57] «двох блоків» у навчальному процесі здійснюється на кількох взаємопов’язаних етапах. 1.

1.**Термінологічна концептуалізація.** Учні засвоюють поняття "залізна завіса", "атлантизм", "радянізація", "країни народної демократії". Важливо, щоб ці терміни не сприймалися як статичні дефініції, а як динамічні характеристики процесів, що відбувалися в межах кожного блоку. 2.**Картографічне моделювання.** Використання контурних та атласних карт дозволяє візуалізувати розкол Європи. Методика, запропонована В. А. Дубінським [19, с. 92], передбачає порівняльний аналіз динаміки розширення НАТО та ОВД, що дає змогу учням зрозуміти логіку колективної безпеки та ієрархічність відносин всередині блоків. 3.**Порівняльний аналіз систем.** Використання технології критичного мислення (за О. Пометун) [39, с. 73] [40, с. 142] [40, с. 142] дозволяє порівняти ефективність "Плану Маршалла" для Західної Європи та створення РЕВ для Східного блоку. Учні аналізують, як економічна допомога ставала інструментом політичної лояльності. Особлива увага приділяється вивченню повсякденного життя та соціальних стандартів в умовах різних систем. Використання літератури, зокрема праць Е. Гобсбаума ("Епоха крайнощів") [43, с. 301], дозволяє вчителю продемонструвати, що змагання блоків відбувалося не лише на рівні ракет, а й на рівні "вітрин споживання" та якості життя. Впровадження компетентнісного підходу, згідно з концепцією НУШ [40, с. 142], вимагає залучення міжпредметних зв'язків. Наприклад, аналіз ідеологічного підґрунтя блокового протистояння неможливий без залучення знань з правознавства та філософії (аналіз відмінностей між ліберальною демократією та "демократією соціалістичною"). Роботи Дж. Брунера та Б.

Блума [29, с. 33] вказують на необхідність структурування такого матеріалу від простого опису до оціночних суджень, де учні самостійно визначають наслідки біполярності для сучасної геополітики. Власне з цього, ми можемо скласти формування уявлення про Західний і Східний блоки в сучасному навчальному процесі базується на синтезі когнітивного аналізу та емоційно-ціннісного сприйняття історії. Це дозволяє не лише засвоїти фактологію, а й виробити імунітет до маніпулятивних історичних наративів, що є критично важливим в умовах сучасної інформаційної війни. Важливим теоретичним підґрунтям для вивчення теми "холодної війни" у шкільному курсі історії є аналіз Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин, яка сформувалася після завершення Другої світової війни [8, с. 266]. Як зазначається у навчальних матеріалах, ця система виникла на основі рішень Ялтинської та Потсдамської конференцій 1945 року і закріпила нову модель світового порядку, що базувалася на біполярності та протистоянні двох наддержав - США та СРСР. Сутність цієї системи полягала у формуванні глобального балансу сил між двома політико-ідеологічними таборами - капіталістичним і соціалістичним. У межах цього протистояння світ фактично був поділений на сфери впливу, що визначали політичний розвиток держав і характер міжнародних відносин упродовж кількох десятиліть. До ключових принципів Ялтинсько-Потсдамської системи належали:

-поділ світу на сфери впливу;

-підтримання рівноваги сил між наддержавами;

-формування системи колективної безпеки;

-використання політики стримування як основного механізму взаємодії.

З методичної точки зору, ці положення мають важливе значення для формування уявлення учнів про біполярний світ. Вони дозволяють перейти від простого засвоєння фактів до розуміння системного характеру

міжнародних відносин. Вивчення цієї системи сприяє усвідомленню того, що "холодна війна" була не випадковим конфліктом, а закономірним результатом структурних змін у світовій політиці. Особливу увагу в навчальному процесі доцільно приділяти подвійності Ялтинсько-Потсдамської системи. З одного боку, вона забезпечувала відносну стабільність міжнародних відносин завдяки балансу сил і стримуванню прямого військового конфлікту між наддержавами. З іншого - заклала передумови для тривалого глобального протистояння, гонки озброєнь і виникнення численних локальних конфліктів. У цьому контексті доцільно використовувати проблемно-дискусійний підхід (зокрема, за методикою О. Пометун) [40, с. 152], ставлячи перед учнями питання:

"Чи була Ялтинсько-Потсдамська система гарантією миру чи джерелом конфлікту?"

Таке розуміння історії робить можливим реалізацію задумів Льва Виготського [32, с. 58], насамперед поняття "зони найближчого розвитку", за яким учні в ході навчання повинні перейти від простого відтворення матеріалу до його розуміння, аналізу й власної інтерпретації. Вивчаючи тему "холодна війна", це означає, що школярі не обмежуються механічним запам'ятовуванням фактів, подій чи назв міжнародних організацій, а поступово опановують вміння аналізувати світові процеси, знаходити причини та наслідки, і берегти враховувати, як Велика протистояння вплинула на розвиток сучасного світу. Завдяки змагальному вивченню окремих тем двополярної системи учні можуть перейти від простої репродукції знань до аналітичної та творчої рівня.

Використання одночасно схем, історичних карт, таблиць, хронологій та мультимедійних засобів відповідає принципу наочності, сформульованому Яном Амосом Коменським. [33, с. 51] цей принцип є специфічним змістом при вивченні міжнародних відносин другої половини XX ст., більша частина матеріалу носить абстрактний характер і стосується

загальнопланетних геополітичних процесів. Візуалізація навчального матеріалу сприяє засвоєнню складних історичних понять, допомагає учням упорядковувати знання, формує цілісне уявлення про розвиток біполярного світу.

Особливу роль у навчальному процесі має використання історичних карт. Вони зможуть простежити формування сфери впливу наддержав, створення військово-політичних блоків, локальні конфлікти та геополітичні зміни, які відбулися у світі в період "холодної війни". Учні забезпечують можливість не лише запам'ятати географічне розташування держав і союзів, а й зрозуміти логіку міжнародного протистояння, масштаби глобальної конкуренції між СРСР та США та вплив міжнародних подій на різні регіони світу.

Крім того, важливо перед учнями підкреслити історичну динаміку біполярної системи. У процесі вивчення теми слід показати, що "холодна війна" не була статичним явищем, а проходила деякі етапи розвитку, кожен з яких мав свої особливості та специфіку міжнародних відносин. Такий підхід дає можливість формувати в учнів розуміння історичного процесу як динамічного та згадливого явища.

Виникнення біполярної системи у 1945-47 рр. було першим етапом. Саме в цей період відбувалося остаточне оформлення протистояння між СРСР і США, визначення сфер впливу і закладання основ майбутньої "холодної війни". При вивченні історії в школі важливо акцентувати увагу на тому, що передумови конфлікту були закладені ще під час Другої світової війни, а після її закінчення суперечки між колишніми союзниками тільки загострилися. Учні повинні розуміти, що причинами конфлікту були не тільки ідеологічні розбіжності між капіталістичною і соціалістичною системами, а й прагнення всіх великих держав до політичного і економічного панування у світі.

Наступним етапом стало загострення "холодної війни" наприкінці 1940-х на початку 1960-х років. У цей період світ переживав гонку озброєнь, формування військово-політичних блоків, численні локальні війни та міжнародні кризи. Тоді й було створено НАТО і Варшавський договір, а світ опинився на межі ядерної війни. У курсі історії особливо наголошується на вивчені Карибської кризи, в якій холодна війна досягла свого максимуму, і яка засвідчила загрозу ядерного знищення всього світу.

Потім міжнародні відносини вступили в період поступового послаблення напруги, що характеризується в науковій літературі терміном "розрядка". Учні повинні зрозуміти, що цей етап був пов'язаний з усвідомленням наддержав небезпеки глобального конфлікту та необхідності міжнародного співробітництва. У цей час укладалися угоди про обмеження озброєнь, активізувалися дипломатичні контакти, зросла роль міжнародних організацій. Методично важливо показати, що навіть в епоху "розрядки" суперництво між СРСР і США не припинялося, а лише набувало інших форм.

Наприкінці 70-х 80-ті роки відбулися нові загострення "холодної війни". У цей період було занепокоєння, пов'язані з введенням радянських військ до Афганістану, посилення гонки озброєнь і загостренням міжнародних військових конфліктів. У шкільному курсі історії цей період варто розглядати як кризу біполярної системи, яка виявилася неспроможною зберігати стабільність у міжнародних відносинах.

Останній етап пов'язаний з політикою "перебудови" в СРСР, демократичними реформами в країнах Східної Європи та поступовим розпадом соціалістичного табору. Студенти повинні розуміти, що кінець "холодної війни" стався через поєднання внутрішніх і зовнішніх факторів. Це були:

-економічна криза в СРСР;

-неефективність командно-адміністративної системи

-національні рухи в союзних республіках;

-політика "нового політичного мислення";

-демократичні реформи в країнах Центральної та Східної Європи.

Розпад СРСР у 1991 році означав кінець біполярної системи та перехід до нового етапу міжнародних відносин.

Розпад СРСР у 1991 році означав кінець біполярної системи та перехід до нового етапу міжнародних відносин. Однополярний світ на чолі зі США, що утворився після завершення "холодної війни", докорінно змінив геополітичну конфігурацію планети. Колишні радянські республіки здобули незалежність, країни Центральної та Східної Європи обрали курс на євроінтеграцію та вступ до НАТО, а світова спільнота зіткнулася з новими викликами - регіональними конфліктами, поширенням тероризму та пошуком нової архітектури міжнародної безпеки.

У шкільному курсі історії важливо підкреслити, що завершення "холодної війни" не означало встановлення тривалого миру - воно лише змінило характер глобального протистояння. Учні мають усвідомити, що наслідки біполярного світу відчуваються й донині: у геополітичних амбіціях Росії, конфліктах на пострадянському просторі та сучасних викликах міжнародній безпеці, зокрема в контексті російської агресії проти України.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОДІЙ І ПРОЦЕСІВ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

2.1. Викладання теми гонки озброєнь і космічного суперництва.

Тема Змагання озброєнь і космос у викладанні "холодної війни" в шкільній програмі з історії є однією з ключових, оскільки вона репрезентує один із найгостріших та технологічно прогресивних аспектів глобальної суперечки між СРСР і США. Вивчення цієї теми дає можливість учням побачити взаємозв'язок політики, науково-дослідних розробок і міжнародної безпеки. У цьому розділі шкільних підручників Змагання озброєнь описується як процес стрімкого нарощування військової могутності двох супердержав, який супроводжувався новими видами озброєнь, зокрема ядерною зброєю. Ядерний арсенал і концепція взаємного стримування [42, с. 55], як підкреслюють наукові джерела, були головними чинниками, що визначали специфіку "холодної війни" і одночасно стримували від прямої військової боротьби.

У цьому розділі шкільних підручників Змагання озброєнь описується як процес стрімкого нарощування військової могутності двох супердержав, який супроводжувався новими видами озброєнь, зокрема ядерною зброєю. Як зазначається в наукових джерелах, це головним чином наявність ядерних арсеналів і стратегія взаємного стримування визначили характер "холодної війни" і одночасно попередили прямі військові зіткнення між сторонами.

Методично важливо підкреслювати, що гонка озброєнь була не лише військовим, а й політичним і психологічним явищем. Вона формувала атмосферу постійної напруженості та страху перед можливою ядерною війною. У зв'язку з цим доцільно використовувати міжпредметні зв'язки з фізикою (ядерна енергія), громадянською освітою (безпека, міжнародне право) та географією.

У навчальному процесі вивчення цієї теми має здійснюватися на основі принципів науковості, системності та доступності [33, с. 51]. Важливо послідовно розкривати етапи розвитку гонки озброєнь:

-створення ядерної зброї;

-формування стратегічних ядерних сил;

-розвиток систем доставки (ракети, підводні човни);

-політика роззброєння та міжнародні договори.

Особливу увагу слід приділяти космічному суперництву, яке стало символом науково-технічної боротьби між наддержавами. Запуск першого штучного супутника Землі та польоти людини в космос стали важливими етапами цієї боротьби, що мали не лише наукове, а й значне пропагандистське значення.

З методичної точки зору, тема космічного суперництва має великий потенціал для розвитку пізнавального інтересу учнів. Використання відеоматеріалів, документальних кадрів, інтерактивних ресурсів дозволяє зробити навчання більш наочним і емоційно насиченим.

Важливим є застосування проблемно-пошукового підходу [37, с. 44]. Наприклад, учням можна запропонувати такі запитання:

"Чи була гонка озброєнь необхідною умовою збереження миру?"

"Чи можна вважати космічне суперництво формою "мирного змагання"?"

Власне, такі питання сприяють розвитку критичного мислення і формуванню власної позиції учнів.

Згідно з теорією Л. С. Виготського [32, с. 58], ефективне навчання відбувається у процесі активної взаємодії та розв'язання проблемних завдань. У цьому контексті доцільно використовувати групову роботу, дискусії, аналіз джерел і кейс-метод.

Водночас принципи Я. А. Коменського, зокрема принцип наочності [33, с. 51], передбачають використання різноманітних візуальних засобів

навчання - схем, таблиць, карт. Наприклад, ефективним є створення таблиці порівняння досягнень СРСР і США у сфері космосу.

Приклад навчального прийому (таблиця)

Сфера	СРСР	США
Перший супутник	1957	-
Перша людина в космосі	1961	-
Висадка на Місяць	-	1969

Значну роль у викладанні цієї теми відіграє використання історичних джерел. Це можуть бути:

-уривки з політичних промов;

-документи про міжнародні угоди;

-фото та відеоматеріали.

Робота з такими джерелами дозволяє учням глибше зрозуміти контекст подій і сформувати власне ставлення до них.

Інтерактивні методи навчання також є ефективними [39, с. 80]. Зокрема:

-рольова гра "Переговори про роззброєння";

-дискусія "Хто переміг у космічній гонці?";

-проєкт "Вплив космічних технологій на сучасний світ".

Ці методи сприяють формуванню ключових компетентностей, зокрема інформаційної, громадянської та соціальної.

Таким чином, викладання теми гонки озброєнь і космічного суперництва має здійснюватися на основі комплексного підходу, що поєднує:

-наукову обґрунтованість змісту;

-використання сучасних методів навчання;

-інтеграцію міжпредметних зв'язків;

-активну участь учнів у навчальному процесі.

Це дозволяє не лише сформувати знання про один із ключових аспектів "холодної війни", а й розвинути в учнів уміння аналізувати складні історичні явища і робити обґрунтовані висновки.

Гонка озброєнь стала одним із визначальних явищ періоду "холодної війни", що суттєво вплинуло на характер міжнародних відносин у другій половині XX століття. Вона являла собою процес безперервного нарощування військової могутності двох наддержав - Сполучених Штатів Америки та Радянського Союзу, що супроводжувався створенням нових видів озброєнь, удосконаленням військових технологій та посиленням стратегічного протистояння.

У науковій літературі гонка озброєнь розглядається як складне багатовимірне явище, що поєднувало військові, політичні, економічні та психологічні аспекти. Її основою стало прагнення обох сторін досягти військово-стратегічної переваги, що, однак, у підсумку призвело до встановлення відносної рівноваги сил, відомої як політика взаємного стримування. Саме наявність ядерної зброї та усвідомлення катастрофічних наслідків її застосування стали чинниками, що стримували прямий військовий конфлікт між наддержавами.

Особливе значення у розвитку гонки озброєнь мало створення ядерної зброї. Після завершення Другої світової війни США отримали тимчасову монополію на ядерну зброю, однак уже в 1949 році СРСР успішно провів випробування власної атомної бомби. Це поклало початок новому етапу протистояння, що характеризувався інтенсивним нарощуванням ядерних арсеналів і розвитком засобів їх доставки.

У подальшому гонка озброєнь набула ще більш масштабного характеру у зв'язку зі створенням термоядерної (водневої) зброї,

міжконтинентальних балістичних ракет, стратегічної авіації та підводних човнів з ядерними боєголовками. Усе це сприяло формуванню глобальної системи стримування, що базувалася на принципі гарантованого взаємного знищення.

З методичної точки зору важливо підкреслювати, що гонка озброєнь не була ізольованим процесом, а тісно пов'язувалася з політичними рішеннями, міжнародними кризами та ідеологічним протистоянням. Зокрема, такі події, як Карибська криза 1962 року, наочно демонструють, наскільки близьким був світ до ядерної катастрофи.

У шкільному курсі історії вивчення даної теми повинно здійснюватися з урахуванням вікових особливостей учнів та відповідно до принципів сучасної дидактики. Особливо важливим є дотримання принципу науковості, який передбачає об'єктивне висвітлення подій, а також принципу доступності, що вимагає адаптації складного матеріалу відповідно до рівня підготовки учнів. Істотну роль відіграє принцип наочності, теоретично обґрунтований Я. А. Коменським. [33, с. 51] Застосування схем, таблиць, карт та відеоматеріалів дає змогу зробити навчальний матеріал більш зрозумілим і доступним. Зокрема, ефективним виявляється використання схем розвитку ядерних озброєнь або карт розміщення військових баз. Відповідно до теорії Л. С. Виготського [32, с. 58] важливо організовувати навчальний процес так, щоб він сприяв переходу учнів від простого запам'ятовування фактів до їх осмислення та аналізу. Це досягається шляхом використання проблемних завдань, дискусій та дослідницької діяльності.

У процесі викладання теми доцільно використовувати проблемно-пошуковий підхід. Наприклад, учням можна запропонувати такі питання:

чи була гонка озброєнь неминучою?;

чи сприяла вона збереженню миру?;

які альтернативи існували у міжнародній політиці того часу?

Такі питання стимулюють пізнавальну активність учнів і сприяють розвитку критичного мислення.

Ефективним виявляється також застосування інтерактивних методів навчання. Зокрема, рольові ігри, які моделюють переговори щодо роззброєння, надають учням можливість краще осягнути логіку дій політичних лідерів. Групова робота та дискусії сприяють розвитку комунікативних навичок і здатності аргументовано захищати власну позицію. Важливим компонентом постає використання історичних джерел. Аналіз документів, політичних виступів, статистичних матеріалів та візуальних джерел надає учням змогу глибше осмислити сутність гонки озброєнь і її вплив на міжнародні відносини. Це узгоджується із сучасним компетентнісним підходом в освіті. Окрім того, доцільним є встановлення міжпредметних зв'язків, зокрема з фізикою (принципи ядерної енергії), географією (розташування військових баз) та громадянською освітою (питання міжнародної безпеки). Такий інтегрований підхід сприяє формуванню цілісного світогляду учнів.

Підсумовуючи, слід відзначити, що гонка озброєнь являла собою не тільки вияв військового суперництва, але й істотний фактор становлення глобальної системи міжнародних відносин. Її дослідження в рамках шкільного курсу історії володіє значним освітнім і виховним потенціалом, адже сприяє розвитку у учнів розуміння складності міжнародних процесів, усвідомлення відповідальності за збереження миру та розуміння необхідності міжнародного співробітництва.

2.2. Вивчення військово-політичних союзів (НАТО та Варшавський договір).

Вивчення військово-політичних союзів у межах теми "холодної війни" займає важливе місце у шкільному курсі [8, с. 290] історії, оскільки дозволяє учням зрозуміти механізми інституціоналізації біполярного світу

та конкретні форми реалізації глобального протистояння між наддержавами. Найяскравішим проявом такого поділу стало створення двох протилежних військово-політичних блоків - НАТО та Організація Варшавського договору.

У шкільному курсі історії ці союзи розглядаються як інструменти забезпечення безпеки, водночас вони виступали засобами політичного впливу та контролю над союзниками. НАТО було створено у 1949 році з метою колективної оборони західних країн, тоді як Організація Варшавського договору виникла у 1955 році як відповідь СРСР на включення Західної Німеччини до західного блоку.

Зміст навчального матеріалу передбачає розгляд причин створення цих союзів, їх структури, функцій і ролі у міжнародних відносинах. При цьому важливо підкреслювати, що формування військово-політичних блоків стало логічним продовженням процесу поділу світу на сфери впливу, закладеного ще у післявоєнний період.

З методичної точки зору, вивчення цієї теми має здійснюватися на основі системного підходу [40, с. 155]. Учні повинні не лише знати факти, але й розуміти взаємозв'язок між створенням союзів і загостренням міжнародної напруженості. Це відповідає принципу науковості та сприяє формуванню історичного мислення.

Особливу увагу доцільно приділяти порівняльному аналізу НАТО та Організація Варшавського договору. Такий підхід дозволяє учням чіткіше усвідомити відмінності між двома блоками.

Порівняльна характеристика:

Критерій	НАТО	Вашавський
Дата створення	1949	1955

Ініціатор	США	СРСР
Тип союзу	оборонний	військово-політичний
Ініціатор	США	СРСР
Характер управління	більш колективний	централізований

Використання таких таблиць відповідає принципу наочності, сформульованому Ян Амос Коменський [33, с. 51], і сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Згідно з теорією Лев Виготський [32, с. 58], ефективне навчання передбачає активну діяльність учнів і їх залучення до процесу пізнання. У цьому контексті доцільно використовувати інтерактивні методи навчання:

-роботу в групах;

-дискусії;

-рольові ігри;

-аналіз історичних джерел.

Наприклад, ефективним є проведення рольової гри "Міжнародна конференція", у межах якої учні представляють країни - члени НАТО та Організація Варшавського договору і обговорюють питання безпеки. Така діяльність сприяє формуванню комунікативних навичок і розвитку критичного мислення.

Важливим є також використання проблемного підходу. Учням можна запропонувати дискусійні питання:

"Чи були військово-політичні союзи гарантією миру чи фактором загострення конфлікту?"

"Який із блоків мав більш демократичний характер?"

Це стимулює аналітичну діяльність і формування власної позиції.

У сучасному навчальному процесі значну роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології. Використання інтерактивних карт дозволяє візуалізувати розширення НАТО і Організація Варшавського договору, що сприяє кращому розумінню геополітичних процесів.

Крім того, важливо формувати у учнів причинно-наслідкові зв'язки. Зокрема, вони повинні розуміти, що створення військово-політичних союзів:

-сприяло загостренню "холодної війни";

-посилило гонку озброєнь;

-вплинуло на виникнення локальних конфліктів.

Навчання про військові та політичні союзи є ключовим елементом, що ґрунтується на таких історичних джерелах [9, с. 60], як міжнародні угоди, урядові декларації, офіційні заяви, промови лідерів, матеріали конференцій та архівні документи. Використання автентичних історичних матеріалів робить навчання більш значущим і повчальним, оскільки звернення до справжніх джерел історії не лише надає студентам факти про військові дії, а й допомагає зрозуміти причини політичних мотивів країн, динаміку світового протистояння та важливість союзів у формуванні міжнародних відносин протягом другої половини XX століття. Дослідження глобальних документів допомагає учням краще осягнути історію, опанувати навички аналізу інформації та критично мислити про минулі події. Розгляд змісту Договору Північного Атлантичного океану 1949 року чи Варшавського договору 1955 року дозволяє студентам побачити, як було офіційно вирішено потребу у військових та політичних союзах, які цілі та принципи було проголошено їх учасниками, і як формувалася міжнародна система безпеки у світі біполярного протистояння. Аналіз документів дозволяє студентам зрозуміти, що офіційні декларації часто приховують геополітичні амбіції наддержав і прагнення до більшого впливу у світі. Вивчення промов Вінстона Черчілля

[46, с. 511], Гаррі Трумена [47, с. 214], Микити Хрущова [48, с. 331] або Рональда Рейгана [49, с. 401] надає студентам можливість розглянути, як формувалася політика того часу, як переконання впливали на глобальні відносини, і як лідери згуртовували громадськість своїми повідомленнями. Коли студенти занурюються у дискусії, вони вчаться виражати політичні цілі, мислити самостійно і публічно відстоювати свою думку, що означає розвиток їхніх критичних здібностей. Робота з історичними джерелами також сприяє кращому самопізнанню, а студенти навчаються порівнювати документи, з'ясовувати їх достовірність, аналізувати авторство і робити обґрунтовані висновки. У сучасному світі вміння оцінювати інформацію є надзвичайно важливим, оскільки це не лише демонстрація фактів - воно також навчає студентів глибше досліджувати та критично мислити.

Це ключовий елемент для розуміння того, як міжнародні угоди пов'язані з історичним контекстом, а Організація Варшавського договору має розглядатися у поєднанні з посиленням радянського впливу у Східній Європі та формуванням біполярного протистояння. Такий підхід допомагає студентам усвідомити тісний взаємозв'язок між політичними рішеннями та глобальними подіями. Сучасний навчальний процес відіграє вирішальну роль у застосуванні інтерактивних педагогічних методів. Під час моделювання міжнародних переговорів студенти можуть об'єднуватися для відтворення ролей різних держав, аналізуючи військові та політичні альянси, дискутуючи про доцільність приєднання до певних угруповань або збереження нейтралітету, і формуючи обґрунтовані аргументи. Крім того, надзвичайно важливим є використання сучасних технологій, таких як цифрові архіви, інтерактивні карти та онлайн-відеоматеріали, для полегшення доступу до історичних джерел.

Ці засоби дозволяють студентам не лише читати документи, але й переглядати виступи політичних діячів, досліджувати архівні фотографії та працювати з інтерактивними ресурсами, що значно підвищує їхню

зацікавленість та покращує якість навчання. Таким чином, вивчення історії воєнно-політичних блоків є ключовим фактором для допомоги студентам у розумінні складності біполярного світу та міжнародних відносин другої половини XX століття. Воно надає можливість студентам краще зрозуміти причини глобального протистояння, логіку дій наддержав та вплив міжнародних альянсів на світову політику. Використовуючи сучасні педагогічні методи та інтерактивні технології для опрацювання складних тем, ми допомагаємо учням розвивати історичне мислення, навички критичного аналізу, дослідницькі компетенції та громадянську свідомість. Студенти справді поглиблюють своє розуміння історії, аналізуючи складні процеси міжнародних відносин та усвідомлюючи важливість глобальної співпраці і підтримання миру в сучасному світі.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЗАВЕРШЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

3.1. Викладання теми «перебудови» в СРСР.

Тема "перебудови" в СРСР - одна з окремих тем шкільного курсу всесвітньої історії [24, с. 214] та історії України, адже саме в ній відображено завершальний етап становлення радянської системи, трансформацію міжнародних відносин у другій половині XX століття, поступове завершення "холодної війни". Вивчення даної теми має не лише пізнавальне, а й важливе методичне і виховне значення, що дозволяє учням розуміти причини суспільно-політичних криз, закономірності реформування держави, роль особистості в історичних процесах. Особливої актуальності це питання набуває в умовах сучасних геополітичних трансформацій, де осмислення історичного досвіду розпаду тоталітарних систем і демократичних перетворень є важливою складовою формування історичної пам'яті та громадянської свідомості студентів.

У шкільній програмі історії тема "перебудова" вивчається як комплекс політичних, економічних і соціальних реформ, ініційованих Михайлом Горбачовим, лідером СРСР у середині 1980-х років [24, с. 214]. Головним завданням реформ було проголошено оновлення радянської системи, подолання кризових явищ, модернізацію суспільства. У сучасній історичній науці "перебудова" трактується не лише як спроба реформування радянської моделі, а й як процес, що спричинив радикальні зміни в міжнародних відносинах, розпаду СРСР і краху соціалістичного табору.

Методична цінність теми полягає в тому, що вона дозволяє реалізувати комплексний підхід до викладання історії [40, с. 165]. Учні повинні не лише запам'ятати хронологію подій та основні поняття, а й навчитися аналізувати суперечливі історичні процеси, встановлювати

причинно-наслідкові зв'язки, працювати з різними історичними джерелами та формувати власну аргументовану позицію. Таким чином, вивчення теми "перебудова" вимагає використання сучасних методологічних підходів, спрямованих на розвиток критичного мислення та активної пізнавальної діяльності учнів.

Одним із основних завдань вчителя є формування в умовах визнання передумов "перебудови". На початковому етапі вивчення теми важливо показати, що криза радянської системи назрівала поступово та була результатом поєднання внутрішніх та зовнішніх факторів. Серед внутрішніх причин були економічна стагнація, неефективність командно-адміністративної системи, технологічне відставання від західних країн, бюрократизація державного управління, дефіцит товарів та загальне зниження рівня життя населення. Одночасно зовнішніми факторами були ескалація гонки озброєнь, міжнародна ізоляція СРСР та зростаюча конкуренція із західними країнами.

При викладанні цієї теми необхідно використовувати принцип історизму [18, с. 91], згідно з яким події розглядаються в конкретних історичних умовах. Студенти повинні усвідомлювати, що "перебудова" не була випадковим явищем чи виключно результатом діяльності конкретного політичного лідера. Вона була раціональною відповіддю на глибоку кризу радянської системи. Тому вчителю доцільно звертати увагу не лише на діяльність Михайла Горбачова, а й на загальний стан радянського суспільства в 1970-х і 1980-х роках.

Аналіз основних напрямків "перебудови" набуває особливого значення в процесі навчання. Студенти повинні розуміти, що мається на увазі під політикою "гласності", демократизації та економічних реформ. Політика "гласності" означала послаблення цензури, відкритий доступ до інформації та розширення свободи слова. Вона була одним з головних факторів активізації громадського життя, формування опозиційних рухів

та переосмислення радянського минулого. Водночас демократизація означала поступове реформування політичної системи, розширення виборчих прав та обмеження монополії КПРС.

Що стосується методології, важливо підкреслити суперечливий характер реформ. З одного боку, вони сприяли демократизації суспільства та розширенню громадянських свобод, а з іншого - призвели до послаблення державної влади, економічної нестабільності та загострення міжетнічних конфліктів. Саме суперечливий характер робить тему "перебудови" особливо ефективною для розвитку критичного мислення учнів.

Сучасна методика викладання історії обґрунтовується на компетентнісному підході [29, с. 33], відповідно до якого учні повинні не лише засвоїти знання, але й отримати практичні вміння. При вивченні теми "перебудова" важливо формування таких компетентностей, як:

знання методів аналізу історичних джерел;

-вміння оцінювати різні історичні інтерпретації;

-вміння аргументувати,

-вміння працювати з інформацією,

-вміння самостійно формулювати висновки.

Особливою є роль використання історичних джерел у вивченні теми [9, с. 62]. Аналізуючи фрагменти виступів М. Горбачова, статистичні матеріали, документи КПРС, мемуарів учасників і пуб.

Важливим аспектом викладання теми "перебудова" є формування в учнів розуміння ролі особистості в історичному процесі. У шкільному курсі історії значна увага приділяється діяльності Михайла Горбачова, але методологічно важливо уникати персоналізації історичних процесів. Студенти повинні усвідомлювати, що навіть масштабні політичні реформи не можна розглядати виключно як результат діяльності однієї людини. Роль політичного лідера необхідно аналізувати у зв'язку з економічними,

соціальними та міжнародними факторами. Такий підхід допомагає формувати системне історичне мислення в учнів та запобігає спрощеному тлумаченню історичних подій.

Під час вивчення теми корисно звернути увагу на неоднозначне ставлення сучасників до реформ "перебудови". Для цього можна використовувати фрагменти мемуарів, газетних статей, телевізійних виступів та політичних документів другої половини 1980-х років. Аналіз таких матеріалів дозволяє студентам побачити різноманітність суспільних настроїв: частина населення підтримувала демократичні зміни, тоді як інші громадяни сприймали реформи як загрозу стабільності держави. Історичну емпатію та розуміння контексту певного історичного періоду можна розвинути лише через ознайомлення з різноманітними перспективами.

Одним із ключових аспектів теми є висвітлення політики "гласності". У шкільній програмі з історії вона представлена не просто як послаблення цензури, а як глибокий соціальний процес [24, с. 225], який вплинув на всі сфери життя радянського суспільства. Завдяки політиці відкритості громадяни змогли дізнатися про раніше заборонені сторінки історії, включаючи політичні репресії, Голодомор, сталінський терор та інші злочини тоталітарного режиму. Методично важливо показати учням, що саме "гласність" сприяла переосмисленню радянського минулого та формуванню нової суспільної свідомості.

У цьому контексті власне використання міжпредметних зв'язків з українською літературою та громадянською освітою. Учащиеся можуть аналізувати публіцистичні тексти, виступи діячів культури та матеріали того часу. Це дає можливість розширити історичний контекст і сформувати представлення про вплив політичних процесів на культурне життя суспільства.

Особливе місце у вивчених темах займається аналізом економічних реформ "перебудови". Вчитель має пояснити, що спроби реформування

планової економіки не дали очікуваних результатів через післяливість самої моделі моделювання. Поєднання елементів ринкової економіки з централізованою системою управління призвело до загострення економічної кризи, дефіциту товарів, інфляції, зниження життєвого рівня населення. Для кращого розуміння економічних процесів доцільно використовувати статистичні таблиці, графіки, діаграми.

Наприклад, запропонуйте учням проаналізувати:

-темпи зростання економіки СРСР у 1970-1980-х роках;

-рівень військових витрат;

-дослідження динаміки дефіциту товарів;

-зміни в бюджетній політиці держави.

Такі завдання сприяють формуванню аналітичних навичок та вмінню працювати з історичною статистикою.

Важливим компонентом теми є освітлення впливу Чорнобильської катастрофи на розвиток "перебудови". Аварія на Чорнобильській АЕСталь одним із найважливіших факторів кризи доверія радянської влади. Приховування інформації про масштаби катастрофи виявило недоліки командно-адміністративної системи та посилило суспільний запит на інформаційну прозорість. При викладанні цієї теми важливо акцентувати увагу на гуманітарних, політичних та екологічних наслідках катастрофи.

Методично ефективним є використання відеосвідчень свідків, фотоархівів, документальних матеріалів. Вони створюють емоційний зв'язок із подіями минулого, сприяють глибшому усвідомленню трагедії.

Необхідно приділити особливу увагу питанням національних рухів у період "перебудови". У шкільному курсі історії учням слід усвідомити, що демократизація і послаблення цензури стали поштовим до активізації національно-визвольних рухів у союзних республіках. В Україні цей процес проявляється у діяльності Народного руху України [21, с. 312],

боротьбі за відродження української мови і культури, посиленні прагнення до державної незалежності.

Важливо, у методичному аспекті, акцентувати увагу на взаємозв'язку загальносоюзних процесів та українського національного руху. Учні повинні усвідомлювати, що "перебудова" створила умови для формування громадянського суспільства та політичного плюралізму.

При цьому увага повинна бути приділена міжнародному аспекту теми. Політика "нового політичного мислення", започаткована Михайлом Горбачовим, радикально змінила характер [24, с. 235] міжнародних відносин. Скорочення гонки озброєнь, нормалізація відносин із західними країнами та відмова від прямого втручання в справи інших країн.

3.2. Розпад соціалістичного блоку та завершення протистояння.

Розпад соціалістичного блоку та завершення холодної війни належать до найбільш значущих геополітичних процесів [8, с. 320] другої половини XX століття, які докорінно трансформували систему міжнародних відносин, політичну карту світу та глобальний баланс сил. Ця тематика посідає особливе місце у шкільному курсі історії, адже надає учням можливість осмислити закономірності трансформації політичних систем, з'ясувати причини краху тоталітарних режимів і процеси формування нового світового порядку. Водночас методичне вивчення даної проблематики сприяє розвитку історичного мислення, формуванню навичок аналізу складних міжнародних процесів та оцінювання впливу історичних подій на сучасність. У сучасній історичній науці розпад соціалістичного блоку інтерпретується як наслідок взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів. Серед внутрішніх чинників виокремлюють економічну кризу командно-адміністративної системи, погіршення рівня життя населення, технологічне відставання від західних країн, бюрократизацію управлінських структур та зростання суспільного невдоволення. Водночас

зовнішні фактори пов'язані з виснажливою гонкою озброєнь, міжнародною ізоляцією соціалістичних країн, посиленням інформаційного впливу Заходу та кризою комуністичної ідеології у світовому вимірі.

У процесі викладання цієї теми важливо продемонструвати учням, що криза соціалістичного блоку формувалася поступово. Вже в 1970-1980-х роках командно-адміністративна система виявляла ознаки глибокої неефективності. Центральне планування не забезпечувало економічного розвитку, продуктивність праці залишалася низькою, а технологічний рівень виробництва значно поступався західним державам. Постійний дефіцит товарів, обмеження громадянських свобод і посилення бюрократичного контролю спричиняли зростання суспільного невдоволення. З методичного погляду важливо підкреслювати, що соціалістичний блок не являв собою монолітної системи. Кожна країна мала власні особливості розвитку та різний рівень залежності від СРСР. Саме тому процес розпаду соціалістичного табору відбувався нерівномірно та набував специфічних форм у різних державах Центральної та Східної Європи. Особливе місце у вивченні теми займає аналіз політики Михайла Горбачова та її впливу на міжнародні процеси. Політика "перебудови", "гласності" та "нового політичного мислення" сприяла послабленню контролю СРСР над країнами соціалістичного табору. Відмова радянського керівництва від прямого військового втручання у внутрішні справи союзних держав створила умови для демократичних змін у країнах Східної Європи. У процесі навчання доцільно звертати увагу учнів на те, що саме демократичні революції 1989 року стали переломним моментом у процесі руйнування соціалістичної системи.

У Польщі, Угорщині, Чехословаччині, Болгарії, Румунії та НДР відбулися масштабні політичні зміни, які призвели до падіння комуністичних режимів. Учні повинні усвідомлювати, що ці події мали як спільні риси, так і суттєві відмінності. Особливо важливим символом

завершення епохи "холодної війни" стало падіння Берлінського муру у 1989 році. У шкільному курсі історії ця подія розглядається як символ краху біполярної системи та подолання поділу Європи. З методичної точки зору доцільно використовувати фото- та відеоматеріали, спогади очевидців і документальні джерела, що дозволяє створити емоційний зв'язок учнів із подіями минулого.

Значну увагу слід приділяти аналізу національно-визвольних рухів у країнах соціалістичного табору. У Польщі важливу роль відіграв профспілковий рух "Солідарність" [44, с. 589], у Чехословаччині - "оксамитова революція", а в країнах Балтії - рухи за незалежність. Такі приклади дозволяють показати учням роль громадянського суспільства у демократичних трансформаціях.

У методичному аспекті важливо використовувати порівняльний аналіз політичних змін у різних країнах [40, с. 170]. Учні можуть досліджувати:

-причини падіння комуністичних режимів;

-особливості демократичних революцій;

-роль опозиційних рухів;

-вплив міжнародної ситуації;

-наслідки переходу до ринкової економіки.

Такий підхід сприяє формуванню аналітичного мислення та вмінню порівнювати історичні процеси.

Важливим елементом теми є розгляд процесу розпаду СРСР [24, с. 250]. Учні повинні усвідомити, що цей процес був результатом глибокої економічної, політичної та національної кризи. Послаблення центральної влади, зростання міжнаціональних суперечностей, боротьба політичних еліт та прагнення союзних республік до незалежності призвели до остаточного краху радянської держави.

Особливу увагу в українському шкільному курсі історії приділяють процесу здобуття незалежності України [21, с. 312]. Учні аналізують:

-діяльність Народного Руху України;

-ухвалення Декларації про державний суверенітет;

-події серпня 1991 року;

-проголошення незалежності України;

-проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року.

Методично важливо підкреслювати, що розпад СРСР відкрив можливості для формування незалежної української держави та переходу до демократичного розвитку.

У сучасній методиці навчання історії велике значення має проблемний підхід [37, с. 50]. Під час вивчення теми доцільно організовувати дискусії:

"Чи був розпад СРСР неминучим?"

"Які чинники стали вирішальними у падінні соціалістичного блоку?"

"Чи могла біполярна система зберегтися?"

Саме такі питання, стимулюють розвиток критичного мислення та формують уміння аргументовано відстоювати власну позицію.

Особливу роль у викладанні теми відіграє робота з історичними джерелами [9, с. 55]. Аналіз міжнародних договорів, політичних промов, спогадів очевидців, статистичних матеріалів та відеодокументів дозволяє учням глибше зрозуміти складність історичних процесів. Робота з джерелами формує навички історичного аналізу та сприяє розвитку інформаційної компетентності.

У процесі вивчення теми важливо також акцентувати увагу на міжнародних наслідках завершення "холодної війни". Учні повинні розуміти, що розпад біполярної системи призвів до:

-зміни геополітичного балансу сил;

-формування однополярного світу;

-посилення ролі США;

-трансформації системи міжнародної безпеки;

-розширення НАТО;

-виникнення нових міжнародних конфліктів.

Методично важливо показати, що завершення "холодної війни" не означало повного зникнення міжнародних суперечностей, а лише змінило характер глобального протистояння.

Сучасний підхід до викладання цієї теми орієнтується на компетентнісне навчання. Учні повинні не лише засвоїти фактичний матеріал, а й навчитися аналізувати міжнародні процеси, працювати з джерелами, оцінювати політичні рішення та робити власні висновки. Саме тому ефективними є інтерактивні методи навчання: дебати, рольові ігри, проєктна діяльність, аналіз історичних кейсів.

Інформаційно-комунікаційні технології також мають важливе значення у процесі вивчення теми [11, с. 80]. Документальні фільми, цифрові архіви, інтерактивні карти та мультимедійні презентації дозволяють зробити навчання більш наочним і динамічним. Використання сучасних цифрових ресурсів сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів та глибшому засвоєнню матеріалу.

Таким чином, розпад соціалістичного блоку та завершення "холодної війни" є складним і багатогранним історичним процесом, який має важливе значення для шкільного курсу історії. Вивчення цієї теми дозволяє сформувати в учнів цілісне уявлення про трансформацію міжнародних відносин наприкінці XX століття, зрозуміти закономірності політичних змін і усвідомити вплив історичних процесів на сучасний світ. Комплексне використання сучасних методичних підходів, роботи з історичними джерелами та інтерактивних технологій сприяє розвитку критичного мислення, історичної компетентності та громадянської свідомості учнів.

Тема "холодної війни" посідає важливе місце у шкільному курсі історії, оскільки охоплює ключові міжнародні процеси другої половини XX століття та дозволяє учням зрозуміти особливості формування сучасної системи міжнародних відносин. Вивчення цієї теми має не лише пізнавальне, а й значне виховне та методичне значення, адже сприяє формуванню історичного мислення, громадянської свідомості, навичок критичного аналізу та здатності оцінювати складні політичні процеси.

У процесі дослідження було встановлено, що сучасна методика викладання теми "холодної війни" ґрунтується на поєднанні традиційних дидактичних принципів і сучасних інноваційних технологій навчання. Особливого значення набувають принципи наочності, систематичності, послідовності та доступності, сформульовані Ян Амос Коменський [33, с. 51], а також положення теорії Лев Виготський про [32, с. 58] "зону найближчого розвитку". Їх використання дозволяє організувати навчальний процес таким чином, щоб учні переходили від простого запам'ятовування фактів до їхнього аналізу, інтерпретації та самостійного осмислення.

Дослідження виявило, що важливу роль у вивченні теми відіграє робота з історичними джерелами, застосування проблемного навчання, інтерактивних методів та інформаційно-комунікаційних технологій. Аналіз документів, політичних промов, міжнародних договорів, статистичних матеріалів і візуальних джерел сприяє розвитку історичної компетентності та формуванню навичок критичного мислення. Дослідженням було встановлено, що ефективне викладання теми "холодної війни" потребує комплексного підходу, який поєднує теоретичний матеріал із практичною діяльністю учнів. Саме інтерактивні методи навчання [39, с. 80] - дискусії, рольові ігри, проектна діяльність, аналіз історичних ситуацій - забезпечують активну участь школярів у навчальному процесі та сприяють формуванню стійкого пізнавального інтересу до історії. Особливу увагу в

дослідженні було приділено висвітленню причин і наслідків біполярного протистояння, процесам формування військово-політичних блоків, гонці озброєнь, політиці "перебудови" в СРСР та розпаду соціалістичного табору. Визначено, що саме ці аспекти дозволяють учням сформувати цілісне уявлення про міжнародні процеси другої половини XX століття та зрозуміти вплив "холодної війни" на сучасний світ. Отже, тема "холодної війни" має надзвичайно значний освітній, виховний і методичний потенціал у системі сучасної шкільної історичної освіти. Її вивчення дозволяє учням не лише засвоїти знання про міжнародні відносини другої половини XX століття, але й сформувати цілісне уявлення про закономірності розвитку світової політики, природу міжнародних конфліктів, особливості функціонування тоталітарних і демократичних систем, а також про роль людини й суспільства у процесі історичних змін. Саме через осмислення подій "холодної війни" школярі отримують можливість зрозуміти витоки багатьох сучасних геополітичних процесів, конфліктів та міжнародних суперечностей. Освітнє значення цієї теми полягає насамперед у формуванні в учнів системних історичних знань та цілісного бачення розвитку міжнародних відносин у другій половині XX століття.

Вивчення причин виникнення біполярного світу, особливостей протистояння між СРСР і США, процесів гонки озброєнь, створення військово-політичних союзів, локальних конфліктів і завершення "холодної війни" сприяє розвитку історичного мислення та здатності аналізувати складні суспільно-політичні явища. Учні навчаються встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати історичні події, оцінювати діяльність політичних лідерів [40, с. 175] і міжнародних організацій, а також розуміти взаємозалежність внутрішньої та зовнішньої політики держав.

Водночас тема "холодної війни" має значний виховний потенціал. Аналіз глобального протистояння між наддержавами дозволяє формувати в учнів усвідомлення цінності миру, демократії, міжнародного співробітництва та прав людини [42, с. 118]. Вивчення небезпеки ядерної війни, наслідків гонки озброєнь і міжнародних криз [42, с. 100] сприяє розвитку відповідального ставлення до проблем безпеки та формуванню гуманістичних цінностей. Особливого значення це набуває в сучасних умовах, There are a lot of things that can be done.

Крім того, вивчення теми сприяє формуванню історичної пам'яті та громадянської свідомості учнів. Осмислення процесів розпаду тоталітарних режимів, демократичних трансформацій у країнах Центральної та Східної Європи, здобуття незалежності Україною та формування нової системи міжнародних відносин дозволяє школярам краще усвідомити значення державної незалежності, свободи слова, політичного плюралізму та демократичних цінностей. Саме через історичний аналіз учні формують власну громадянську позицію та навчаються відповідально ставитися до суспільно-політичних процесів.

Методичний потенціал теми "холодної війни" полягає у широких можливостях застосування сучасних педагогічних технологій та інноваційних методів навчання. Комплексний характер теми дозволяє ефективно поєднувати традиційні форми роботи з інтерактивними методами, спрямованими на активізацію пізнавальної діяльності учнів. Використання дискусій, дебатів, рольових ігор, аналізу історичних джерел, проблемних завдань, навчальних проєктів та мультимедійних технологій [39, с. 104] створює умови для розвитку критичного мислення, комунікативних навичок і дослідницьких умінь школярів.

Особливого значення набуває використання компетентнісного підходу [29, с. 40], який орієнтує навчальний процес не лише на засвоєння фактів, а насамперед на формування ключових компетентностей учнів. У

процесі вивчення теми "холодної війни" учні набувають уміння працювати з історичними джерелами, аналізувати інформацію, оцінювати різні історичні інтерпретації та формулювати власні аргументовані висновки. Це сприяє розвитку інформаційної, громадянської, соціальної та комунікативної компетентностей, які є необхідними для сучасної людини.

Важливим є й те, що тема "холодної війни" створює широкі можливості для реалізації міжпредметних зв'язків. Її вивчення інтегрується з курсами громадянської освіти, правознавства, географії, української та зарубіжної літератури, що дозволяє формувати у школярів комплексне бачення історичних і суспільних процесів. Аналіз міжнародних конфліктів, ідеологічного протистояння, політичної пропаганди та інформаційної боротьби допомагає учням краще орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі та критично сприймати інформацію.

Не менш важливим є використання інформаційно-комунікаційних технологій [11, с. 71], які значно підвищують ефективність навчального процесу. Інтерактивні карти, цифрові архіви, відеоматеріали, онлайн-платформи та мультимедійні презентації забезпечують високий рівень наочності та дозволяють зробити навчання більш динамічним і доступним для учнів. Завдяки цьому школярі отримують можливість не лише ознайомитися з історичними фактами, а й емоційно відчути атмосферу епохи [11, с. 85], краще зрозуміти логіку міжнародних процесів і роль окремих історичних подій у розвитку світової історії.

Таким чином, ефективне вивчення теми "холодної війни" в шкільному курсі історії забезпечує не лише ґрунтовне засвоєння навчального матеріалу, а й створює передумови для формування свідомого, активного та критично мислячого громадянина [29, с. 45], спроможного аналізувати суспільно-політичні процеси, оцінювати історичний досвід та усвідомлювати відповідальність за майбутнє демократичного суспільства. Саме тому тема "холодної війни" залишається однією з ключових у системі

історичної освіти [8, с. 266] та потребує постійного удосконалення методичних підходів до її викладання відповідно до сучасних освітніх та суспільних викликів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне теоретико-методичне дослідження особливостей викладання теми "холодної війни" у шкільному курсі історії, на основі чого сформульовано такі основні висновки:

Теоретико-методична значущість теми. Дослідження підтвердило, що тема "холодної війни" посідає одне з ключових місць у змісті шкільної історичної освіти. Вона репрезентує складний комплекс ідеологічних, військово-стратегічних та геополітичних процесів, які сформували біполярну модель світу й заклали підвалини сучасної архітектури міжнародних відносин. Розуміння сутності цього протистояння має вагоме світоглядне значення для учнів, оскільки сприяє розвитку їхньої історичної пам'яті, усвідомленню закономірностей міжнародних конфліктів та формуванню критичного мислення в умовах сучасних глобальних викликів.

Аналіз навчального змісту та літератури. Аналіз сучасного стану забезпеченості навчального процесу засвідчив тенденцію до переходу від лінійного викладу матеріалу до мультиперспективного аналізу минулого. Навчальна література орієнтує учнів на розгляд причин та наслідків глобального протистояння з різних поглядів, стимулює аналіз альтернативних історичних версій та причинно-наслідкових зв'язків. Це дозволяє забезпечити виконання вимог державних стандартів освіти щодо формування ключових та предметних компетентностей школярів.

Реалізація дидактичних принципів. Ефективне засвоєння складних і абстрактних історичних понять досліджуваного періоду вимагає неухильного дотримання класичних дидактичних принципів: науковості, системності, послідовності, доступності та наочності. Логіка вивчення матеріалу має розгортатися поетапно - від аналізу передумов розколу світу до дослідження динаміки розвитку військово-політичних союзів, локальних криз та причин завершення протистояння. Принцип наочності

(через залучення карт, карикатур, інфографіки) визначено як один із провідних інструментів візуалізації епохи.

Методичні підходи до формування історичних уявлень. Формування в учнів цілісного уявлення про сутність міжблокового протистояння має відбуватися на основі поєднання традиційних та інноваційних методів навчання. Важливими методичними компонентами є термінологічна концептуалізація, картографічне моделювання геополітичних змін, а також порівняльний аналіз ефективності політичних та економічних систем обох таборів. Окрему увагу в методиці викладання варто приділяти антропологічному виміру історії - відображенню глобального конфлікту через повсякденне життя та суспільні настрої того часу.

Інноваційні технології та компетентнісний підхід. Відповідно до концепції сучасної освіти, викладання теми має спиратися на активні та інтерактивні педагогічні стратегії. Найбільшу ефективність демонструють технології проблемного навчання (дискусії, дебати, кейс-методи), де вчитель виконує роль фасилітатора, а учні залучаються до самостійної дослідницької діяльності. Робота з різноманітними історичними джерелами та інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій (мультимедіа, інтерактивні платформи) дозволяють активізувати пізнавальний інтерес школярів та розвивати навички критичного аналізу інформації.

Міжпредметна інтеграція та практична результативність. Глибоке розуміння сутності досліджуваного історичного періоду досягається за допомогою міжпредметних зв'язків (із правознавством, суспільствознавством, географією, літературою та мистецтвом). Практичне застосування розроблених методичних підходів доводить, що систематичне використання запропонованого комплексу методів та технологій істотно підвищує якість знань учнів, формує у них стійкі

навички медіаграмотності та критичного мислення, а також сприяє вихованню свідомої громадянської позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Савшак Т. М. Методологічний аспект розвитку методики навчання історії в українських школах Галичини у другій половині XIX – першій третині XX ст. Освітній вимір. 2013. Вип. 38. URL: https://doaj.org/article/3549510c371945628d8a161a447ed145 (дата звернення: 14.01.2026).
2. Пишко О. Л. Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства. Народна освіта. 2015. Вип. 2. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257 (дата звернення: 22.01.2026).
3. Мулярчук О., Василенко Н. Використання дискусійних методів на уроках історії як спосіб виховання толерантності учнів. Педагогічний дискурс. 2014. Вип. 16. С. 124–128. URL: https://doaj.org/article/a2dd48bf9624417b86a08f3b9346d8d9 (дата звернення: 03.02.2026).
4. Баханов К. О. Навчання історії у Вальдорфській школі. Історія в школі. 2000. No 8. С. 13–20.
5. Поліщук Г. П. Особливості дискусії та психолого-педагогічні умови її використання як засобу формування критичного мислення. Освітній вимір. 2013. Вип. 38. URL: https://doaj.org/article/47e7da9fcddc47039d799755231d61f0 (дата звернення: 11.02.2026).
6. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. Харків : Основа, 2007. 192 с.
7. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2000. 160 с.
8. Орлова Т. В. Історія сучасного світу. Київ : Знання, 2008. 552 с. URL: https://lib.in.ua/127637-istoriia-suchasnogo-svitu-xv-hhi-stolittia/ (дата звернення: 19.02.2026).

9. Сич О. І. Методика використання історичних джерел на уроках історії. Чернівці : Букрек, 2015. 186 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719069/1/19.pdf (дата звернення: 27.02.2026).
10. Федорчук О. В. Розвиток критичного мислення учнів на уроках історії. Тернопіль : Навчальна книга, 2016. 174 с.
11. Кравченко П. Мультимедійні технології у викладанні історії. Київ : Основа, 2017. 192 с.
12. Бойко О. Д. Історія України. Київ : Академвидав, 2019. 720 с.
13. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 2019. 656 с. URL: https://ua-book.com/knyhy/nauka-osvita/istoriia/narys-istorii-ukrainy-formuvannia-modernoi-natsii-xix-xx-stolittia-yaroslav-hrytsak/ (дата звернення: 05.03.2026).
14. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с. URL: https://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
15. Коляда І. А. Всесвітня історія XX століття. Київ : Генеза, 2010. 384 с. URL: Всесвітня історія. 9 клас (Коляда) - Освіта.UA
16. Турченко Ф. Г. Новітня історія світу. Київ : Генеза, 2011. 384 с. URL:Шкільні підручники: Турченко Ф.Г.
17. Полянський П. Б. Всесвітня історія XX століття. Київ : А.С.К., 2006. 432 с. URL: Підручник Всесвітня історія 10 клас Полянський 2018, 2010
18. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 376 с. URL: https://lib.in.ua/151409-vstup-do-istorii/ (дата звернення: 18.03.2026).

19. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання : порадник молодого вчителя історії. Харків : Основа, 2008. 159 с. URL: https://miliza7.ucoz.ru/Technologia/bokhanov.pdf (дата звернення: 24.03.2026).
20. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2005. 384 с. URL: https://studfile.net/preview/8837934/ (дата звернення: 01.04.2026).
21. Власов В. С. Історія України. Профільний рівень. Київ : Літера ЛТД, 2018. 496 с. URL: https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-vlasov-profil-level/ (дата звернення: 07.04.2026).
22. Щупак І. Я. Всесвітня історія. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 256 с. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-11-klas-2019/05-vsesvitnya-istoriya-11-klas/ystoryya-11.pdf (дата звернення: 14.04.2026).
23. Реєнт О. П. Історія України XIX–XX ст. Київ : Арій, 2011. 560 с.
24. Касьянов Г. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії. Київ : Наш час, 2008. 432 с.
25. Литвин В. М. Історія України. Київ : Наукова думка, 2010. 816 с. URL: http://history.org.ua/?hist=827 (дата звернення: 18.04.2026).
26. Смолій В. А. Україна: шлях крізь віки. Київ : Альтернативи, 1998. 392 с.
27. Крип'якевич І. Історія України. Львів : Світ, 1992. 520 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Krypiakevych_Ivan/Istoriia_Ukrainy_vyd_1992/ (дата звернення: 22.04.2026).
28. Субтельний О. Україна: історія. Київ : Либідь, 1991. 512 с. URL: https://archive.org/details/ukistoria (дата звернення: 26.04.2026).
29. Динаміка «холодної війни». Період «розрядки» в міжнародній політиці : конспект уроку з всесвітньої історії, 11 клас. Всеосвіта. URL: https://vseosvita.ua/library/konspekt-uroku-vsesvitnoi-istorii-11-klas-na-

temu-dynamika-kholodnoi-viiny-period-rozriadky-v-mizhnarodnii-politytsi-934724.html (дата звернення: 30.04.2026).

30. Історія міжнародних відносин / за ред. С. Віднянського. Київ : Київський університет, 2020. 540 с. URL: https://stud.com.ua/75562/politologiya/istoriya_mizhnarodnih_vidnosin (дата звернення: 04.05.2026).
31. Бахрушин В. Є. Сучасні освітні технології. Харків : Основа, 2014. 240 с. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/idex_3_3.pdf (дата звернення: 07.05.2026).
32. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с. URL: https://www.scribd.com/document/984038710 (дата звернення: 10.05.2026).
33. Педагогіка : навч. посібник / за ред. М. М. Фіцули. Київ : Академвидав, 2014. 560 с. URL: https://westudents.com.ua/knigi/349-pedagogka-ftsula-mm.html (дата звернення: 13.05.2026).
34. Фіцула М. М. Педагогіка. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. 440 с. URL: https://westudents.com.ua/knigi/349-pedagogka-ftsula-mm.html (дата звернення: 15.05.2026).
35. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106820/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20(1).pdf (дата звернення: 17.05.2026).
36. Ігнатенко Н. В. Методика застосування технології проблемного навчання при вивченні історії в школі. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 2 (39).

С. 81–84. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/75554ec4-f69c-46e1-a27f-64cfe2151df7/content (дата звернення: 19.05.2026).

37. Огієнко І. Українська культура. Київ : Наша культура і наука, 2002. 272 с. URL: https://lib.in.ua/126555-ukrainska-kultura/ (дата звернення: 20.05.2026).
38. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3731/1/Пометун_О.І.Методика.pdf (дата звернення: 21.05.2026).
39. Кіссінджер Г. Дипломатія. Нью-Йорк: Simon & Schuster, 1994. 912 с. URL: https://archive.org/details/diplomacy0000kiss_o4w4 (дата звернення: 22.05.2026).
40. Ґеддіс Дж. Л. Холодна війна: нова історія. Нью-Йорк: Penguin Press, 2005. 333 с. URL: https://archive.org/details/coldwarnewhistor00gadd (дата звернення: 22.05.2026).
41. Гобсбаум Е. Епоха крайнощів: коротке двадцяте століття 1914–1991. Лондон: Michael Joseph, 1994. 640 с. URL: https://archive.org/details/ageofextremeshis0000hobs (дата звернення: 23.05.2026).
42. Джадт Т. Післявоєнний період: історія Європи з 1945 року. Нью-Йорк: Penguin, 2006. 960 с. URL: https://archive.org/details/postwarhistoryof00judt (дата звернення: 23.05.2026).
43. Девіс Н. Європа: Історія. Оксфорд : Oxford University Press, 1996. 1392 с. URL: https://archive.org/details/europehistory00davi_0 (дата звернення: 24.05.2026).
44. Черчилль В. Друга світова війна. Том 6. Лондон: Cassell, 1954. 640 с. URL:

https://archive.org/details/WinstonChurchillTheSecondWorldWarTriumphAndTragedyVolume6 (дата звернення: 24.05.2026).

45. Трумен Г. С. Мемуари. Томи 1–2. Нью-Йорк: Doubleday, 1955. 596 с. URL: https://archive.org/details/memoirsofharryst0000trum (дата звернення: 24.05.2026).
46. Хрущов М. С. Хрущов пам'ятає. Бостон : Little, Brown, 1970. 639 с. URL: https://archive.org/details/khrushchevrememb00khru (дата звернення: 25.05.2026).
47. Рейган Р. Американське життя. Нью-Йорк: Simon & Schuster, 1990. 748 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=cYnFVI7PW1YC (дата звернення: 25.05.2026).
48. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : електронний ресурс. URL: https://library.kpnu.edu.ua/ (дата звернення: 25.05.2026).
49. Малик І. М., Іванов П. В. Мультимедійні технології при викладанні навчальних дисциплін. Професійно-прикладні дидактики. 2018. Вип. 5. С. 89–96. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/555887.pdf (дата звернення: 25.05.2026).